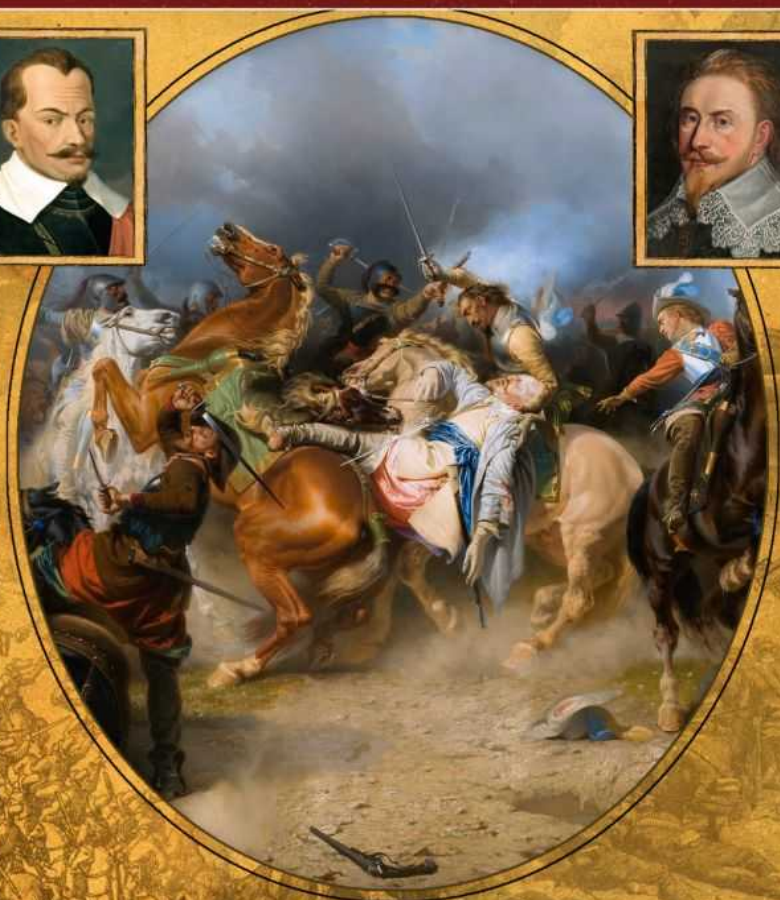

POLOZAPOMENUTÉ VÁLKY

RADEK FUKALA

VÁLKY LVA SEVERU

VÍTĚZSTVÍ A PROHRY
KRÁLE GUSTAVA II. ADOLFA

VÁLKY LVA SEVERU

VÍTĚZSTVÍ A PROHRY
KRÁLE GUSTAVA II. ADOLFA

RADEK FUKALA

VÁLKY LVA SEVERU

VÍTĚZSTVÍ A PROHRY KRÁLE GUSTAVA II. ADOLFA

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita v Liberci)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF ZČU, Katedra historických věd)

prof. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (Ústav historických věd,
Univerzita Pardubice)

Copyright © Radek Fukala, 2022

Cover © Jiří Arbe Miňovský, 2022

Drawings © Martin Ďásek, 2022

Photos © archiv autora, europeana.eu, Library of Congress, New York
Public Library, Rijksmuseum Amsterdam, Statens Historiska
museer, Wikimedia Commons, 2022

Czech Edition © Nakladatelství Epocha, Praha 2022

ISBN 978-80-278-0049-0 (print)

ISBN 978-80-278-1125-0 (ePub)

ISBN 978-80-278-1126-7 (mobi)

ISBN 978-80-278-1127-4 (pdf)

OBSAH

Poděkování	11
Poznámka k jazykové podobě názvů a jmen	12
Předmluva	14
Gustík Křivonoska	17
Neklidné dědictví	17
Temný odkaz předků	24
Povaha a osobní zrání Lva severu	32
Námluvy a trampoty kapitána Garse	42
Veselá společnost	44
Hohenzollernská krasavice	45
Problémy a překážky u braniborského dvora	47
Zklamané naděje	52
Sestra „zimního krále“	55
Braniborské zásnuby	56
Cesta za ženichem na sever	57
Malé domácí neštěstí	59
Nedůstojná královská vdova	62
Král a kancléř	64
Říšská rada, stavové a nový sněmovní řád	69
Administrativní a soudní reformy	78
Změny ve školství	83
Neúspěšný pokus o vznik generální konzistoře	85
Transformace švédské ekonomiky	87
Švédské vojenské reformy	91
Všeobecné vojenské odvody	92
Organizace královské armády	95
Volání po vojenských uniformách	99
Vojenské právo a disciplína	101
Nová taktika a výcvik armády	104
Válečná flotila	112

Nezkrotný Vizigót	119
Kalmarská válka (1611–1613)	119
Vyhlášení války	119
Příčiny konfliktu	121
Pád kalmarské pevnosti	125
Muž činu a jeho lest u Kristianopelu	127
Karlova výzva na souboj	129
Královská volba	131
Topící se král	133
Zimní kampaň 1612	134
Švédská ztráta Älvsborgu	136
Záchrana Stockholmu	140
Knäredský mír	142
Dánský slavný triumf a švédské trauma	146
Za carskou korunou (1610–1617)	147
Slibná vláda Borise Godunova a počátek smuty	147
Plíživá vnitropolitická krize a tajemná carevičova smrt v Ugliči	151
Domnělé panovníkovy hříchy a boží trest	153
Lžidimitrij	154
Krvavé pokračování zlých časů	158
Šujského spolenectví se švédskými Vasovci	160
Šujského pád a jednání o novém kandidátovi	164
Švédská kandidatura	171
Konec smuty a švédské požadavky	174
Směr Pskov	177
Stolbovský mír	181
Gustavova korunovace	186
Livonská válka (1617–1626)	188
Malá radziwiłłovská válka	190
Polsko-turecká válka jako předstupeň války livonské	196
Riga – první slavné vítězství Lva severu	199
Další zkoušky ohněm v Pobaltí	207
Švédský sled'	209
Vylodění v Pilavě a počátek pruské války 1626–1629	209
Polský nástup	216
Švédské manévry a vojenská základna na viselském břehu	220

Velké střetnutí: Gniew (Mewe)	222
Převaha švédské palby	225
Thurnova livonská pomoc	230
Druhé střetnutí pod Gniewem	232
Rozdrcení obávaných polských husarů	235
Příprava na třetí dějství střetnutí	237
Zmatek na bojišti	240
Švédské vítězství a velká porážka husarské jízdy	242
Drásavá kampaň v roce 1627	248
Švédsko-polská válka v Prusku a Pomoří	248
Taktika polního korunního hetmana	248
Oxenstiernův operační plán	251
Utopená ofenziva na Visle	254
Obležený Puck	256
Drtivá prohra v Hammersteinu	258
Incident u Helské kosy	263
Válka Gustava Adolfa se Stanislavem Koniecpolským	265
Nelítostná bitva u Dirschau (Tczewu)	267
Bitva u Oliwy – první námořní vítězství polské válečné flotily	270
Předehra námořního střetnutí	270
Polská protiopatření	272
První fáze námořního střetnutí	274
Solen Sjuncker! – Solen se potápí!	279
Epilog ve vodách Gdaňského zálivu	281
Švédská kampaň roku 1628	283
Tak krvavou lázeň jsem ještě nezažil ...	287
Poslední pruská polní bitva – Trzciano 1629	289
Altmarské příměří roku 1629	295
Sněžný králík a německá apokalypsa	303
Stralsundská předehra	303
Operační plán královského stanu	315
Švédský nástup na pomoranském předmostí	317
Úder na dolní Odře	322
Frankfurt nad Odrou, klíč k obsazení Slezska	324
Krvavé magdeburské běsnění	328

Švédské vítězství u Werbenu	333
Široké pole u Lipska	338
Rozmístění vojsk a taktika	340
Počátek velkého střetnutí	345
Zmatek v saských řadách	347
Hornův úspěšný manévr	348
Císařské ztráty a slavné švédské vítězství	350
Triumfální tažení do nitra Říše	352
Poslední rok života Lva severu	357
Hornův bamberský problém	361
Výprava k Dunaji a vítězství u Rainu	363
Poziční klání v předpolí Norimberka	372
Podzimní mlha nad Lützenem	378
Potyčka u říčky Rippach	379
Počátek bitvy	381
Pappenheimští	385
Poslední rozhodnutí švédského krále	388
Nerozhodné střetnutí	389
Zvěst o lützenské tragédii	390
Epilog: Nový Augustus?	401
Rodokmeny	408
Chronologie vybraných událostí	413
Tabulka vojenských hodnotí	423
Poznámky k pramenům a literatuře	424

ŠVÉDSKÉ KRÁLOVSTVÍ ZA VLÁDY GUSTAVA II. ADOLFA

 území Švédského království

SMÁLAND švédské kraje

LIVONSKO územní zisky za vlády Gustava II. Adolfa
1629

1 Västermanland

2 Närke

*Věnováno památce mých kamarádů
Macieje Serwańského, Jiřího Stibora a Vladimíra Wolfa.*

PODĚKOVÁNÍ

Jsem nesmírně vděčný řadě osob za jejich dlouholeté povzbuzování a podporu. Na tomto místě bych chtěl poděkovat všem zahraničním přátelům za nezištnou obětovavost při mých výzkumných cestách a za odbornou spolupráci. V posledním období jsem diskutoval a debatoval s Blankou Karlsson, Bogusławem Czechowiczem a Waclawem Gojniczkiem. Zvláštní díky bych chtěl vyslovit za nejrůznější komentáře k textu a věcné připomínky Janu Haladovi, Martinu Kolářovi, Václavu Kučerovi, Ondřeji Tikovskému a Marku Vařekovi. Kromě toho děkuji za účinnou pomoc při přípravě ikonografického materiálu Lukáši Slámovi, Janu Peerovi a Bohumíru Němcovi. S pocitem nesmírné vděčnosti vyslovuji tímto poděkování za stylistické úpravy, jazykové postřehy a opravy Lucii Vidmar. V tomto směru jsem také zavázán za kontrolu celého textu Šárce Slavíkové. Dík patří lidem z Nakladatelství Epoque, kteří – stejně jako u mých dalších knih – odvedli výbornou práci.

POZNÁMKA K JAZYKOVÉ PODOBĚ NÁZVŮ A JMEN

Při psaní geografických názvů dává autor knihy přednost české formě (např. Krakov, Varšava, Štrasburk, Elbink, Královec), obdobně je tomu u jmen některých protagonistů (např. Heřman Wrangel, Julius Jindřich Sasko-Lauenburský); důsledně pak u bývalých příslušníků české, moravské a slezské stavovské obce (např. František Bernard Thurn, Maxmilián Teufel). Většinu švédských jmen přebíráme buď v původní verzi, anebo v ustálené podobě (např. čes. Kristýna/šv. Kristina). Polská křestní jména píšeme česky, ale šlechtické predikáty polsky (např. Kryštof Radziwiłł, Stanisław Żółkiewski). V textu jsou také historická území psána podle původní české podoby: Livonsko, Kuronsko, Prusy, Ingrie. Ruské názvy a jména samozřejmě přepisujeme v latině. U některých polských názvů a jmen jsou zase ponechány znaky tak typické pro polštinu: nosovky (ą, ę) ł, ż, w a spřežky sz, cz; ve švédštině zase např. samohláska å, či v dánštině samohlásky æ nebo ø. Nepřekládáme některé pojmy (např. hetman, smuta, utskrivning), protože se jedná o svébytné a specifické dobové termíny.

Pruské a pomořanské lokality na území dnešního Polska uvádíme podle polského úředního názvu, aby se čtenář rychleji orientoval na dnešní mapě (například Braniewo/n. Braunsberg, Frombork/n. Frauenburg, Tolkmicko/n. Tolkemit, Pasłęk/n. Preußisch Holland). Jen místa bitev a střetnutí uvádíme podle původní německé verze (např. Hammerstein/p. Czarne, Dirschau/p. Tczew). U míst, která byla pod švédskou správou, ponecháváme původní švédskou variantu (např. Åbo/fin. Turku, Nöteborg/n. Schlüsselburk/rus. Orěšek). V pobaltských zemích dáváme přednost zase původním německým a švédským názvům (např. Wallhof/pol. Walmojza/lot. Valle; Kokenhausen/lot. Koknese, šv. Kokenhusen; jen někde píšeme počestěle např. Birže/pol. Birže/lit. Biržai). Při prvním výskytu zeměpisného pojmu jsou v závorce uvedeny další jazykové verze, včetně dnešního úředního názvu. Některá jména však stále kolísají mezi např. polskou podobou a počestělým tvarem. Tím také zůstává otázka přepisu vlastních jmen a geografických názvů nadále otevřená, protože žádná jednotná a závazná pravidla pro něj dosud neexistují.

Jsou to jen chudí švédští a finští selští pacholci, od pohledu nuzáci, mizerně oblečení, ale bít se umějí, a já věřím, že si zakrátko opatří i lepší šaty.

Z projevu Gustava II. Adolfa k Västmanlandskému pluku
v červnu 1626 před Pilavou

PŘEDMLUVA

Švédský král Gustav II. Adolf, příslušník dynastie Vasa, smělý vojevůdce a jedinečný politik, se už ve své době těšil přízvisku *Lev severu*. Zvláště mezi protestanty došla pověst hrdého, cílevědomého, energického, inteligentního a zbožného panovníka uznání, nepřiměřené slávy a nekritické glorifikace. Jeho názorovi odpůrci a katoličtí protivníci jej zase nemilosrdně obviňovali z nenasytné ctižádosti a svévole; v neposlední řadě byl v záplavě pamfletů a satirických letáků často osočován z uzurpátorství a tyranie. Velký vladař a vynalézavý válečník, který upoutal pozornost téměř celé evropské veřejnosti, byl tedy svými souputníky adorován i nenáviděn. Lze tohoto nejznámějšího a nejdůležitějšího skandinávského monarchu jednoznačně zařadit a objektivně zhodnotit? Pro historika je dodnes nesnadné vůči této výrazné postavě zaujmout nezaujatý postoj a překonat všeobecně uznávané názory a některé neměnné soudy. Mnozí autoři Vasových životopisů podávají téměř idealizovaný obraz jeho mnohých úspěchů, jichž během své krátké, ale dramatické a dynamické vlády dosáhl. Už proto, že každá doba má své stereotypy a pohledy k vykreslení tohoto rozhodného válečného hrdiny a neohroženého bojovníka.

Historik Henrik O. Lunde dokonce označil všechny švédské vladaře 17. století za válečnickou dynastii, která ovládla takřka

celé baltské pobřeží. Sám Gustav II. Adolf zdědil po svém otci Karlovi IX. hned tři války: s Dánskem, moskevským státem a Polsko-litevskou unií. Po celou svou kariéru musel nepokojně putovat od jednoho evropského bojiště k dalším místům ozbrojeného střetnutí, řešit nakumulované mocensko-politické problémy a usměrňovat agresivní chování sousedních vladařů a jejich velmocenské zájmy. Poučil se však z mnohých nezdarů a jako vynikající vojenský organizátor a stratég zreformoval, takticky zdokonalil a úspěšně zmodernizoval švédskou armádu, která u všech zahraničních pozorovatelů budila značný respekt. V tomto ohledu měl také neobvyklé štěstí: doma i na zahraniční scéně ho totiž aktivně podporoval proslulý a velice schopný kancléř Axel Oxenstierna. Ten vedle krále disponoval neomezenými pravomocemi jak v prosazování švédského velmocenského politického programu, tak ve finančních, hospodářských a správních otázkách. Oba politikové se ve svých cílech vzácně shodovali a obzvláště toužili po jednom – založit ve Skandinávii silnou a pevnou vasovskou monarchii. Jednalo se o tak přitažlivou politickou vizi, že v ní ještě po panovníkově smrti Švédsko dále pokračovalo.

O Gustavu II. Adolfovi a jeho skutcích lze psát různým způsobem. Na rozdíl od literárního umělce písíčího historický román s právem na neomezené dotváření a fantazii je odborný historik ve svém řemesle limitován dokumentárním materiálem. A právě dostupné archivní prameny a staré tisky vždy určují a usměrňují výběr ústředních protagonistů, jejichž charaktery a osudy zrcadlí tragédii válečných konfliktů dramatického 17. století. Především tento aspekt mě vedl k pokusu sepsat nesčetná střetnutí oné vzdálené doby, kterými vasovský panovník prošel a osobně je vedl. Má ještě smysl se v českém prostředí zabývat švédskou korunovanou hlavou, jež šikovně míchala kartami jak na politické scéně, tak na vojenském poli? Odpověď zní: ano! Vždyť na kolbišti třicetileté války

mu byl důstojným soupeřem Albrecht z Valdštejna a v královském hlavním stanu se objevila celá řada zajímavých příslušníků českého pobělohorského exilu.

Tato kniha si neklade za cíl odborně popsat veškerou královskou činnost či vědecky analyzovat jeho válečné operace. Nechce být ani příručkou strategie a taktiky slavného vojevůdce, který se nesmrtelně zapsal do historie raného novověku. Ve vyprávění o válkách Gustava II. Adolfa se pokouším vyložit cíle a motivy, o jaké švédská politika usilovala na šachovnici spleťtých evropských problémů. Chtěl bych přístupnou a srozumitelnou formou představit švédského krále a „ochránce náboženských svobod“ pokud možno věcně a správně. Za těchto okolností však musím vzít v úvahu i jeho nedostatky a rozporuplná jednání, kterou moderní historikové (například Nils Ahnlund, Johannes Paul, Marcus Junkelmann, Jörg-Peter Findeisen, Günther Barudio, Zbigniew Anusik, Sveker Oredsson, Peter Englund a zejména Michael Roberts) podrobili objektivní kritice. Laskavému čtenáři však nechci tyto názory předem podsouvat, neboť jen on uváží přednosti a vady švédského krále a v neposlední řadě zhodnotí i jeho válečná vystoupení. Na následujících stránkách se především vypráví o podstatě, úspěších a tragédii válek *Lva severu*, který jim obětoval většinu svého života a také za ně nesl plnou zodpovědnost.

V Ústí nad Labem 8. listopadu 2021

GUSTÍK KŘIVONOSKA

NEKLIDNÉ DĚDICTVÍ

Od počátku prosince roku 1594 očekávala rodina vévody Karla ze Södermanlandu (1550–1611) příchod nového potomka. Šťastná událost se nakonec odehrála 19. prosince 1594 na stockholmském zámku. Vévodově manželce Kristýně Holštýnsko-Gottorpské (1573–1625) se narodil vytoužený prvorozený syn, který při křtu dostal jména po svých slavných dědech, Gustav a Adolf. Pyšný otec tehdy napsal: „Devátého se narodil můj syn Gustafwus Adolff, nech mu, Bůh Všemohoucí, dá lásku, slávu a úctu a také štěstí v jeho věčné duši, a nám jako rodičům nebývalou radost, narodil se mezi sedmou a osmou ráno.“ Originální zápis se kombinací švédštiny a němčiny může na první pohled zdát podivný, ale v daném období se u švédského panovnického dvora běžně psalo a mluvilo oběma jazyky.

V žilách dítěte sice pulzovala krev vasovských předků, ale nikdo z přítomných upřímně nepředpokládal, že by se narodil budoucí švédský panovník. V tomtéž roce, kdy vévodova rodina přivítala na svět Gustava Adolfa, se na švédské politické scéně odehrálo několik zcela zásadních událostí. Nejprve se v Uppsale 1. února 1594

*Kristýna Holštýnsko-Gottorpská,
matka Gustava II. Adolfa.*

